

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОБУТОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА ЙОГО МІСЦЯ В ЕКОНОМІЦІ

У статті висвітлено сучасне трактування понять побутового обслуговування та побутової послуги та існуючі протиріччя із цього приводу. Запропоновано авторське визначення побутової послуги. Також розглянуто законодавче регулювання побутового обслуговування в Україні та його сучасний стан.

Ключові слова: *послуга, побутова послуга, побутове обслуговування.*

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку сфера послуг стала неодмінною складовою ринкових відносин, що сприяє більш активному залученню населення до економічної діяльності. Взаємодіючи певною мірою з усіма галузями та інститутами суспільного життя, сфера послуг є одним з важливих джерел мобілізації потенціалу національного зростання, підвищення якості й рівня життя, задовольняючи індивідуальні й суспільні потреби щодо високоякісних послуг, впливає на перспективи якісного економічного й духовного поліпшення країни.

Духовна й матеріальна складові життєдіяльності формують у людини комплекс певних потреб, пов'язаних як із вирішенням повсякденних побутових проблем, так і з вивільненням часу, необхідного для самореалізації індивідуума як особистості.

Теоретичним і практичним проблемам побутового обслуговування присвячено роботи таких учених, як В.Д. Балалова, З.Г. Беловой, Н.В. Гукова, Л.І. Єрохіна, І.В. Козлова, Т.І. Корягіна, Ш.М. Магомедов, А.Г. Новицький, Н.А. Платонова, В.М. Рутгайзер, Л.Б. Сульповар, В.Ф. Уколов, Я.С. Ядгаров та ін. У працях цих вчених досліджуються основні поняття, що характеризують сферу послуг, дається їхня класифікація, запропоновано критерії, що дозволяють виділити побутові послуги зі сфери послуг.

Проте і склад, і зміст, і саме поняття побутових послуг у теоретичному аспекті із часом зазнають істотних змін, отже, питання щодо сутності побутових послуг потребують більш поглибленого дослідження.

Метою статті є розкриття сутності побутових послуг за умов кризової та післякризової економіки.

Досліджуючи побутові послуги, доцільно чітко визначити, що саме розуміють під поняттям «побутові послуги» науковці і законодавець та як еволюціонувало це поняття.

Вбачається логічним розпочати з більш широкого поняття – послуги.

Сучасна державна статистика України трактує послуги в цілому таким чином.

Послуги – це діяльність суб'єктів, яка не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників: особисті, колективні, громадські. Послуги є результатом різнорідної діяльності, яка здійснюється виробником на

замовлення будь-яких споживачів (окремих громадян, підприємств, організацій, підприємців) [7].

Наведені два речення із офіційного видання доповнюють одне одного і в той же час містять певне сутнісне протиріччя. Послуги розглядаються як діяльність і як результат. Тим часом більш логічним і довершеним є уявлення про послуги як результат діяльності суб'єктів, більше того, як корисний завершений результат або завершений до певного етапу результат.

Виходячи з уявлення про послуги, слід конкретизувати і термінологію щодо побутового обслуговування і побутових послуг.

Під сферою побутового обслуговування більшість учених розуміють сукупність видів діяльності, функціональне значення яких у системі суспільного виробництва виражається в наданні і реалізації послуг населенню. Водночас перехід до ринкової економіки розширив поняття сфери послуг, а також одного з її різновидів – побутових послуг.

Залежно від ролі послуг у процесі створення, від того, які потреби вони задовольняють, види діяльності сфери побутового обслуговування розрізняються між собою. Вони істотно доповнюють особисте споживання, беруть участь не лише в задоволенні, але й у формуванні потреб громадян, створенні умов для заощадження вільного часу населення країни. Розбудова чималої мережі малих підприємств побутового обслуговування в економіці України сприяє формуванню конкурентного середовища, мобільному реагуванню на наявний попит і його зміни, розвитку підприємницької активності, отриманню населенням додаткових прибутків, збільшенню кількості робочих місць.

У задоволенні особистих потреб послуги відіграють значну роль. Вони задовольняють найрізноманітніші потреби: соціальні, фізичні, інтелектуальні. Стає абсолютно очевидним, що послуги як важливі і незамінні життєві засоби входять у споживання і разом з товарами становлять чималу частину фонду споживаних населенням благ. Через широту поняття «побутова послуга» надання йому чіткого і коректного визначення має певні методичні складнощі. Суперечки щодо тлумачення цього поняття ведуться приблизно з 60-х років минулого століття.

Розгляд цього питання нині уявляється, як і раніше, актуальним, оскільки від застосування того або іншого визначення залежить віднесення або невіднесення тих або інших видів діяльності до побутового обслуговування.

Більшість спроб розробки поняття «побутова послуга», які робилися раніше, ґрунтувалися на таких критеріях, як склад видів діяльності з побутового обслуговування і перелік функцій, виконуваних підприємствами цієї галузі. Такий підхід має місце, проте він не прийнятний для розгляду категорії «побутова послуга», у зв'язку з великою різноманітністю видів трудової діяльності, різних кінцевих результатів праці і неоднакової спрямованості дії послуг. Прибічники цього напрямку розглядають у досліджуваному визначенні лише великі блоки потреб людей, які задовольняються за допомогою побутових послуг, що призводить до різних тлумачень суті побутових послуг, неточного віддзеркалення їхніх функцій, оскільки склад цих блоків неоднорідний.

Представники іншого підходу виходять з призначення цих послуг і функціональної спрямованості галузі, яка визначається ними як задоволення індиві-

дуальних потреб, породжуваних сімейно-побутовими стосунками, веденням домашнього господарства. Типовим представником цього напрямку є В.Т. Кряжев. Він дає таке визначення побутової послуги: «До побутового обслуговування як галузі народного господарства належать підприємства, що надають переважно такі послуги, необхідність яких витікає із сімейно-побутових стосунків» [3]. Це трактування призводить до істотного розширення меж діяльності сфери цих послуг, вторгнення їх в інші спеціалізовані галузі економіки.

Якнайповніше визначення категорії «побутова послуга», на наш погляд, дає В.М. Дмитрієв, трактуючи побутову послугу як корисну дію, що є результатом переважно продуктивної праці, що поглинулася або матеріально-речовими предметами, або у вигляді певної діяльності, яка не набуває відчутних результатів» [2].

Але і це формулювання не позбавлене недоліків з тієї причини, що його автор, вважаючи працю в побутовому обслуговуванні продуктивною, відносить цю галузь до сфери матеріального виробництва.

Цю точку зору підтримує велика кількість дослідників, серед них Л.С. Ядгаров, який визначає «місце побутового обслуговування як специфічної галузі матеріального виробництва у сфері громадського обслуговування населення» [8], перевищуючи тим самим розмір реального вкладу галузі в сукупний громадський продукт і національний дохід країни. При цьому побутове обслуговування населення прирівнюється до інших галузей промисловості і наділяється низкою їхніх властивостей, такими як наявність державних інвестицій (капітальних вкладень) в галузь.

Цей підхід, на нашу думку, недоцільний, тому що галузь побутового обслуговування є особливою специфічною галуззю. Специфіка побутового обслуговування населення обумовлена його підвищеною соціальною значущістю, яка значно зростає в процесі розвитку ринкових відносин і виражається за нестабільної ситуації в підтримці життєвого рівня основної маси населення.

Серед решти авторів, котрі досліджували сутність побутового обслуговування, є А.Ю. Голобородько, яка тлумачить побутове обслуговування як «вид соціально-економічної діяльності, спрямований на задоволення індивідуальної потреби людини, пов'язаної із життєзабезпеченням її у побуті» [1]. Це досить повне трактування, але і воно має свої недоліки. Не зовсім зрозуміло, що саме вона розуміла під соціально-економічною діяльністю.

Трактуючи поняття побутової послуги і побутового обслуговування, слід мати на увазі наявність законодавчого визначення цих термінів.

Відповідно до Правил побутового обслуговування населення, затверджених постановою Кабінету Міністрів України (п. 2) від 16 травня 1994 р. № 313, Київ в редакції від 04.06.1999 р. № 974 [6]:

– побутова послуга – це вид діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної із задоволенням конкретної побутової потреби індивідуального замовника.

І в тому ж документі:

– побутове обслуговування – це організована діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язана з наданням побутових послуг.

У галузевому класифікаторі «Класифікація послуг і продукції у сфері побутового обслуговування» «послуги і продукція у сфері побутового обслуговування – це побутові послуги, які пов’язані з веденням домашнього господарства, виконанням різноманітних ремонтних робіт, забезпеченням санітарно-гігієнічних та інших потреб населення, а також з виконанням за індивідуальним замовленням особистих речей та предметів господарського призначення» [4].

Надання побутових послуг регулюється Законами України «Про підприємництво» (698-12), «Про захист прав споживачів» (1023-12), «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» (98/96-ВР), «Про застосування електронних контрольно-касових апаратів і товарно-касових книг при розрахунках із споживачами у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (265/95-ВР), «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (4004-12), іншими нормативно-правовими актами, а також Правилами побутового обслуговування населення, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 1994 р. № 313 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 04.06.1999 р. № 974.

Постановою Кабінету Міністрів України № 1258 (1258- 2010-п) від 29.12.2010 р. затверджено новий перелік послуг, які належать до побутових і підлягають патентуванню згідно Податкового кодексу України.

Огляд вищенаведеного дало змогу сформулювати авторське бачення поняття «побутове обслуговування». Побутове обслуговування слід визначати, як вид підприємницької діяльності, спрямований на задоволення побутових або інших потреб, громадян для особистих, побутових і сімейних потреб, пов’язаних зі отриманням прибутку.

Побутове обслуговування населення до 1991 року існувало як специфічна галузь народного господарства, яка забезпечувала задоволення найбільш насущних потреб населення. Обсяг побутових послуг в Україні в 1987 році становив близько 23% від загального обсягу платних послуг населенню, а темпи його зростання в 1988-1990 роках становили в середньому 15% щорічно. У сільській місцевості практично у всіх центральних поселеннях існували комплексні приймальні пункти, а в районних центрах і великих селах діяли будинки побутових послуг з усім комплексом послуг (ремонт холодильників, телевізорів, пошиття та ремонт одягу та взуття, хімчистка, прання, перукарські послуги, ремонт і будівництво житла тощо).

У наш час побутове обслуговування перестало існувати як галузь. Обсяг побутових послуг в 2010 році склав менш 3% від рівня 1990 року, а потреби в них, з урахуванням існуючого рівня доходів населення, задоволено в середньому на 30%. Кількість ательє, майстерень, приймальних пунктів на 1 жовтня 2009 року (за даними Держкомстату) склало всього 1403 одиниці. Більше того, багато підприємств побутового обслуговування є такими тільки у звітності, а насправді вони займаються іншими видами діяльності. Найважливіші види послуг (хімчистка, прання й т.п.) практично перестали існувати навіть в обласних центрах. Керування побутовим обслуговуванням на державному рівні практично не здійснюється [5].

Якщо раніше побутовими послугами користувалося практично все населення, то зараз ситуація істотно змінилася. Лише 5-10% найбільш забезпеченого населення одержують усі потрібні їм послуги, а основна маса людей не в змозі почистити одяг, відремонтувати взуття, телевізор, пральну машину та ін. у зв'язку з відсутністю мережі побутового обслуговування за доступними цінами. Сьогодні сформувалися монопольно-високі ціни на побутові послуги у зв'язку з відсутністю конкуренції через ліквідацію масової мережі побутового обслуговування, а отже, і їхньої масової пропозиції. Наприклад, у Донецьку годинникар не візьметься почистити звичайний годинник менш чим за 30 грн, а майстер з метало-ремонтної майстерні замінить пряжку на дамській сумочці не менш ніж за 35 грн, хоча собівартість цих робіт в 10-15 раз нижча. Майстер буде чекати одного або двох заможних клієнтів цілий день, хоча міг би за цей час обслужити 15-20 клієнтів за доступними цінами й одержати ті ж або більші гроші.

Таким чином, змінилася навіть психологія обслуговуючого персоналу у зв'язку з відсутністю масової пропозиції побутових послуг за реальними цінами. Лише в деяких обласних центрах, де адміністрації вдалося зберегти масову мережу побутового обслуговування й забезпечити контроль над нею, ситуація трохи краща.

Однак у малих містах, особливо в сільській місцевості становище катастрофічне. Там служба побуту практично відсутня. Раніше служба побуту села дотувалася державою шляхом перерозподілу прибутку, одержуваного від побутового обслуговування. Тепер же бюджет одержує від побутового обслуговування менше 1% цієї суми. Така ціна соціальної й фінансової політики держави у сфері побутового обслуговування.

Висновки. Побутове обслуговування слід визначити як вид підприємницької діяльності, спрямований на задоволення побутових або інших потреб громадян для особистих, побутових і сімейних потреб, не пов'язаних зі отриманням прибутку.

Побутове обслуговування – це професійне ремесло, традиції, спосіб організації побуту нашого населення, які мають бути надійно захищені від будь-яких катаклізмів: політичних, економічних, техногенних.

Побутова послуга – це корисний завершений цілком або до певного етапу результат діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної із задоволенням конкретної побутової потреби індивідуального замовника.

У сучасній економічній ситуації побутове обслуговування заслуговує на підвищену увагу з боку держави і як елемент підвищення комфортності існування населення, і як одна з перспективних галузей малого бізнесу.

Окремої уваги та подальших досліджень заслуговують питання забезпечення якості побутового обслуговування. У цьому сенсі слід досліджувати наявний зарубіжний досвід та можливості його застосування у вітчизняних умовах.

Література

1. Голобородько А.Ю. Регулювання розвитку побутових послуг на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та

управління національним господарством» / А.Ю. Голобородько. – Донецьк, 2011. – 20 с.

2. Дмитриев В.И. Основы изучения и прогнозирования спроса на бытовые услуги / В.И. Дмитриев. – М.: Экономика, 1986. – 156 с.
3. Кряжев В.Н. Сфера обслуживания при социализме / В.Н. Кряжев. – М.: Легпромиздат, 1988. – 147 с.
4. Про затвердження галузевого класифікатора «Класифікація послуг і продукції у сфері побутового обслуговування» [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства економіки України № 51 від 19 лют. 2002 р. (ГК 201-01-2001). – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN3835.html>.
5. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/publ2_u.htm>.
6. Про затвердження правил побутового обслуговування населення [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 1994 р. № 313. – Режим доступу: <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=313-94-%EF>>.
7. Статистичний збірник «Регіони України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geograf.com.ua/stat/regiony_ukr_2010_1>.
8. Ядгаров Я.С. Бытовое обслуживание: экономика и культура сервиса / Я.С. Ядгаров. – М.: Экономика, 1990. – 304 с.